

УДК 94(477.62) «192/193»: 314.1

Артур Маргулов*

АССИРИЙСЬКЕ ПИТАННЯ В ДЗЕРКАЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ 20–30-х років ХХ століття

У статті на підставі дослідження опублікованих матеріалів періодики періоду 20–30-х рр. ХХ ст. проводиться аналіз впливу з боку держави на основні устої національного життя ассирійців. Приділяється увага порівняльному аналізу ідеологічної спрямованості публікацій у пресі періоду 20–30-х рр. ХХ ст. та дореволюційного. Також розглядаються процеси впливу засобів масової інформації на втрату деяких національних особливостей, які призвели до моделювання зовсім іншої ідентичності в ассирійців.

Ключові слова: державна політика, радянська преса, преса дореволюційного періоду, вплив преси на світогляд ассирійців, «радянські ассирійці».

В статье на основе исследования опубликованных материалов периодической печати периода 20–30-х гг. ХХ столетия производится анализ влияния государства на основные устои национальной жизни ассирийцев. Производится сравнительный анализ идеологической направленности публикаций в прессе периода 20–30-х гг. ХХ столетия и дореволюционного. Так же рассматриваются процессы влияния средств массовой информации на потерю некоторых национальных особенностей, приведшие к моделированию совсем новой идентичности ассирийцев.

Ключевые слова: государственная политика, советская преса, преса дореволюционного периода, влияние преси на мировоззрение ассирийцев, «советские ассирийцы».

The influence of the state on main foundations of national life of the Assyrian on the basis of research of published materials of periodicals of the period 20–30 s of the ХХ century is analyzed in the article. The analysis of the ideological orientation of periodicals in the press of the period 20–30 s of the ХХ century as well as the pre-revolutionary one is made. The processes of influence of mass media on the loss of some national peculiarities, having led to modeling of absolutely new identity of the Assyrian, are also examined.

Key-words: state policy, Soviet press, press of pre-revolutionary period, influence of press on the outlook of the Assyrian, «Soviet Assyrians».

В умовах формування державної політики щодо національних меншин у сучасних реаліях та затвердження демократичних засад існування суспільства потрібно ще раз проаналізувати формування стосунків держава – національна спільнота. З огляду на це дуже слушним було б відтворення сторінок історії, які, на наш погляд, мали суттєвий вплив на повсякдення національних меншин. Події 20–30-х років ХХ століття були одним з етапів, коли ассирійці зазнали неістотного

* *Маргулов Артур* – кандидат історичних наук, декан факультету філології та журналістики ПВНЗ «ДІСО».

втручання в національно-культурний устрій, що заснувало фундамент майбутніх змін у світогляді сучасних асирійців. Відновлення діалогу між державою та асирійською громадою може базуватися на принципах взаємної поваги та співпраці на шляху визнання національної самобутності та відтворення основоположних елементів культури. Спроби висвітлення історичних подій це гарна нагода ще раз наголосити на нагальних потребах асирійців України. З урахуванням цього, на наш погляд, набуває додаткової актуальності дослідження політики радянської влади що до асирійської громади, з погляду з'ясування досягнень та хиб.

Об'єктом нашого дослідження було обрано асирійське населення України, а предметом дослідження є державне втручання у традиційний світогляд асирійців за допомогою радянських ЗМІ. Дослідження обмежується періодом 20–30-х років ХХ століття, як часом суттєвого втручання з боку держави у життєдіяльність асирійців.

При написанні статті автором було залучені праці дослідників які відповідають основній меті дослідження. Це праці з питань історії радянської преси¹. Окремою групою постають дослідження, які були зроблені за часів існування Радянського Союзу, де авторам вдалося систематизувати існуючий матеріал з історії асирійців у фундаментальних монографіях². Нажаль, до сьогодні не існує узагальнюючих праць, в яких науковцями за допомогою залучення документальних матеріалів було зроблено спробу без упереджень, з позиції нового часу, системно проаналізувати питання історії асирійського населення на терені України. Це робить наше дослідження актуальним у сучасних умовах.

Джерельну основу роботи склали насамперед матеріали періодичних видань як періоду 20–30-х років, так і публікації дореволюційних часів, які є необхідними для аналізу ролі діяльності преси в адміністративно-командній системі, та з'ясування механізмів, найпоширеніших методів впливу на свідомість та національні орієнтири пересічних асирійців³.

Поява асирійців на території Російської Імперії була цілком виправданим явищем. Вони були надійними союзниками росіян у російсько-турецькій та російсько-перській війнах (1826–1828 рр., 1877–1878 рр.), це дало їм можливість позиціонувати себе як підзахисних Російської держави. Скориставшись цим, окремі групи асирійців, починаючи з ХІХ століття, перетинали російській кордон. Більшість з них займалась відхожими промислами, перебування носило сезонний характер задля заробітку у вільний від землеробства час. Загострення воєнно-політичної ситуації у Туреччині та Персії, відверта політики щодо знищення християнського населення підштовхнули численні маси асирійців піти з Туреччини та Персії разом з російськими військами. Найбільш масштабне переселення на територію Росії було здійснене у 1914–1918 роках, коли кордон перейшло більш ніж 100 тисяч мирного населення⁴.

Незважаючи на всебічну підтримку асирійцями дій російської політики та заяви про лояльне ставлення до них царської влади, вони опинились у скрутному становищі. Відірвані від місць постійного перебування, позбавлені засобів до існування вони не відчували потрібну підтримку з боку російської держави. Деякі пільги

та матеріальна допомога біженців дуже швидко закінчилися, й асирійські громади були вимушені самостійно пристосовуватися до нових умов життя⁵. Соціально-економічні та політичні перебудови суспільства, в які потрапила Росія на початку ХХ ст., цілком відтягнули рішення асирійського питання на не визначений термін.

Радянський уряд задля підтримки своєї влади одним з головних завдань політики молодій державі обрав всебічну підтримку національним меншинам. Таким чином він намагався надати своїй владі ознак демократичного ладу та залучити якомога більше прихильників нового устрою. На XII з'їзді РСП(б) у квітні 1923 року був проголошений курс на політику коренізації, на терені України він отримав назву українізація⁶.

У результаті розпочатої українізації, однією з цілей якої було впровадження підтримки національних меншин, асирійці не залишилися поза увагою держави. Необхідно підкреслити, що в ці роки з'явилися декілька шкіл, розпочався випуск друкованої літератури, зародилася громадська та наукова зацікавленість новою радянською нацією. Але треба зазначити: насправді більшість заходів мали декларативний характер, не мали на меті підтримку меншини, а були засобом втручання у її внутрішнє середовище. Про це свідчать деякі факти, співставляючи які, ми підходимо до таких висновків: за роки українізації державі не вдалося впровадити комплексну державну програму розвитку та підтримки асирійців: не було з'ясовано загальну кількість асирійського населення на терені України, відсутність кваліфікованих партійних кадрів, які володіли національною мовою, зупиняла впровадження існуючих постанов уряду, рівень загальної освіти населення залишався низьким, а діючі національні школи не могли вдовольнити потреб бажаючих здобути освіту, більшість асирійців не мала можливості компактно проживати та займатися традиційними заняттями (землеробством та скотарством)⁷. Відчуваючи байдужість при вирішенні своїх нагальних соціально-економічних та культурних потреб асирійці переважно поклалися на існуючий традиційний національний родоплемінний устрій.

Характерна етнічна згуртованість та відокремленість від основних засад державної політики викликала невдоволеність з боку радянської держави, формуючого тоталітарного режиму. Неможливість регулювання відносин між національною меншиною та державою демократичними методами спричинило невинуватене втручання з боку останньої. Утиску зазнали усі форми традиційного життя, релігія, ментальність, це був не лише утиск, це була спроба докорінної зміни історично сформованого світогляду. Дані дії цілком відповідали державній політиці щодо формування нової штучної нації «радянської людини».

Задля втілення партійних настанов було використано усі можливі засоби впливу: і відкриті, й приховані. Одним із дієвих засобів впливу на населення країни виступали ЗМІ. Преса була важливим чинником більшовізації та радянізації українського суспільства. Вона сприяла утвердженню тоталітарної державної системи в Україні, слугувала консолідації прихильників більшовицької ідеології. Характерними ознаками радянської преси було те, що держава володіла усіма періодичними виданнями – одна з ознак відсутності демократії; впроваджувалось

підпорядкування преси органам влади та партійним установам, це робило її інструментом політики цих інститутів; за часів формування тоталітарної системи широкого вжитку зазнала державна цензура, тобто обмеженість інформації⁸.

Мова радянської преси теж слугувала основній партійній концепції. Це був цілеспрямований вплив на читача з метою нав'язування йому необхідних стереотипів ціннісних орієнтирів, поведінки, мислення. Підміна змісту усталених понять, їх вихолощення, насадження канцелярської лексики, відкидання національної забарвленості, послуговування калькованою з російської термінологією призвело до деформації мовленнєвої культури самої преси та її читачів⁹.

Яскравим прикладом цієї політики може послугувати висвітлення радянською пресою асирійського питання. Статті присвячені асирійцям були надруковані у журналах “Советская этнография”, “Новый Восток”, “Революционный Восток”, “Просвещение национальностей” (які мали загальнорадянське розповсюдження), “Східний Світ” та ін.¹⁰. Така кількість публікацій свідчить про неабияку зацікавленість даним питанням. Зазвичай це були поодинокі добірки матеріалів окремих авторів. Фактологічний матеріал, зібраний у той час, має наукову цінність навіть в сучасних умовах, але якщо зробити лінгвістичний аналіз текстів, можна помітити підкреслено негативне висвітлення національного побуту асирійців. Деякі дослідники та журналісти заперечували існування великої асирійської культури, кваліфікація її як *«наймитського й мертвого повторення вавилонської культури»*. Також зустрічається називання поселень асирійців лексемами, що мають негативну конотацію: *«колонія»*, *«житлокооп»*, *«остання група релігійної секти»*, *«племенна рутина»*, *«неграмотні фанатики»*¹¹. Досліджуючи тексти статей, ми помітили створення викривленого псевдо-образу айсорської нації за допомогою підкреслено негативного висвітлення їх національних традицій з елементами негативного перебільшення (гіперболізації): *«наявність кривавої помсти, відсутність права голосу дівчини під час заручин, викуп нареченої, відсутність прав щодо спілкування дівчини з родичами, вкривання обличчя жінки наміткою»*¹². Кваліфікація вказаних звичаїв, як-от: *«дикі закони патріархату»*, *«гидкий характер таких звичаїв»*, *«душні тиски патріархальної родини»*, *«суворий побут»*, *«незалежний помраючий побут з відвічним конфліктом між батьками і дітьми»*¹³. Змалювання айсорів як *«жорстокого і некультурного народу, як грабіжників, які нападають на курдів, як релігійно фанатичну націю зі старими пережитками минулого, як агресивний і невірноважений народ, що вирішує конфлікти за допомогою кинджалів і залізних прутів»*¹⁴. Вказівка на те, що молодь не знає жодної пісні свого народу, а мелодії пісень одноманітні.

Треба зазначити, що етап розвитку айсорської культури в Радянській державі позначений репресивною політикою ВКП(б)-КПРС. Презентація Радянської держави як рятівника, що протиставлена штучно вибудованому образу ворогів – *«буржуї (Англія, Персія)»* і *«маршимун»*, їх *«криваві лати»*¹⁵. Спостерігається реалізація стереотипної моделі Велика нація (Росіяни, Радянські люди) – мала нація (Айсори). За допомогою експлуатації образу пригнобленого, слабого етносу ми спостерігаємо утвердження у колективній свідомості на рівні архетипів

психологічного комплексу меншовартості. Це створювало умови для втручання «заради допомоги» у повсякденне життя ассирійців.

За Радянської влади, на наш погляд, проти айсорської мови сталінським режимом було вчинено лінгвоцид нечуваних розмірів. Політика свідомого винищення мови як головної ознаки етносу, нації, як відомо з історії, може протікати у відверто агресивній чи прихованій формах, але своєю гостротою завжди спрямовується проти писемної форми мовлення, що створює передумови для тотальної асиміляції народу («*робити так, як усі пролетарі СРСР*»). Нам відомі такі форми, шляхи і засоби лінгвоциду: мовне «зближення» й уподібнення, переслідування носіїв мови, приниження статусу та престижу мови, заборона мови панівним державно-політичним режимом, переселенська політика. Те, що зазнала айсорська мова в добу так званого Великого терору, важко окреслити одним словом. Формально в Радянському союзі уживання її не заборонялося, але впроваджувалася згори практика усунення *розбіжностей* у графічній системі, лексичній базі, морфологічній та синтаксичній будові, іншими словами, політика якнайглибшої асиміляції мови національної меншини¹⁶. Прикро констатувати, але розвиток айсорської мови в цілому мав частіше насильницький, аніж еволюційний характер. Уведення в мову слоганів пролетарського інтернаціоналізму («*Ленін*», «*радянська влада*», «*партія, комсомол, піонерія*») та зближення націй і мов доволі швидко перетворилися на доктрину, систематично опрацьовану в ідеологічних документах тих років. Навчання письму в школах здійснювалося здебільшого російською мовою. Русифікація мови виявлялася у зміні айсорських прізвищ на кшталт російським: *Георгієв, Абрамов, Лазарев*. Заміна айсорських жіночих імен (*Сунжан*) російськими («*Женя*»)¹⁷. Зміна старого сірійського алфавіту новим, до якого було уведено російські літери. Тобто була здійснена спроба виправити алфавіт, і таким чином встановити повний контроль над друкованою (письмовою) формою айсорської мови. Такі реформи «на мовному фронті» зачепили не просто написання, а віковічні традиції графіки і, головне, оригінальність системи письма однієї з найдавніших семітських мов. Аргументом вказаних нововведень було те, що нібито історично айсорська графічна система була занадто складною і перешкоджала навчанню. Загалом урядове втручання у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Поряд з класичними методами радянська система встановлює контроль над структурою національних мов: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або живцем перенесені з російської мови¹⁸. Подібна «зачистка» стосувалася не тільки айсорської мови, а й мов інших національних меншин. Так відбувалося «*змітання національних відмінностей*» між мовою панівної нації і мовою етнічних меншин. Все це найшло своє відображення на шпальтах радянських газет.

Натомість, співставляючи публікації радянської доби з матеріалами дореволюційного періоду, ми бачимо, що вказані тексти містять неупереджену і незаангажовану інформацію про ассирійців. Здебільшого це об'єктивований опис місцезнаходження досліджуваної етнічної групи, геологічного складу ґрунту,

пам'яток культури, клімату, занять і матеріального становища, фізичного розвитку і характеру асирійців, способу життя, одягу, національних свят¹⁹. Підтвердженням цього є те, що тексти вказаного періоду містять вислови констатувального характеру: *«Лаваша печуть так...»*, *«Вино готується таким чином...»*, *«Способи обробки землі такі...»*, *«Із світських тварин айсорці розводять...»*, *«До товариських ігор належать...»*²⁰. Окрім цього, через епітети, що мають оцінний характер, підкреслюється *«могутність нації асирійців»*, *«багатство і сила народу»*. Вказується на такі етнічні риси: *«прямота характеру, довірливість, ввічливість, щедрість, гостинність, чуйність, відсутність ненависті до людей інших національностей, повага до батьків»* тощо²¹. Великої уваги приділено тому, що богослужіння у церквах проводилося асирійською мовою, здійснювалися переклади церковних книг рідною мовою, існували школи. А це, як відомо, здавна вважається основними показниками збереження національної самобутності і культури.

Отже, у нас є підстави стверджувати, що радянська влада вміло використовувала періодику задля впровадження в широкі верстви населення партійної ідеології, перетворивши пресу у потужний механізм впливу на маси. Преса брала активну участь у формуванні громадської думки щодо національної політики більшовиків. За умов тотального партійного контролю були вироблені спеціальні технології у роботі з інформацією. Вживалися такі, як дифамація – оголошення дійсних або вигаданих відомостей, що ганьблять честь і гідність особи, національної меншини, персеверація – часте повторювання якоїсь ідеї, думки, дефініції з метою закріплення у масовій свідомості та ін.

Радянська влада за допомогою преси усіяко намагалася знищити з історичної пам'яті ті події та культурні здобутки асирійців, які протирічили існуючій ідеології та мали на меті збереження власної самобутності. Більшість із опублікованих матеріалів відповідала існуючій державній концепції та відображала бажання партії та уряду бачити асирійців керованою нацією.

Маючи за мету побудову комунізму у всьому світі, влада використовувала життя та діяльність радянських асирійців як рекламу для їх співвітчизників з інших країн світу, створюючи акценти на перевагах декларативних свобод асирійців у країні Рад таких як поліпшення соціально-побутових умов, безкоштовне медичне обслуговування та освіта тощо. Але в середовищі радянських асирійців штучно поширювалася ідея конфлікту серед асирійської молоді та старшого покоління, формувалося негативне ставлення до національної релігії (споконвічного консолідуючого фактору етносу) та ін. За часів радянської влади розпочався пошук нового типу асирійців, що відповідав основним вимогам партійних настанов, натомість протиставлявся він іміжду «ворожого елемента» (родоплемінна знать, служителі культу, старійшини), який не бажає приймати радянську дійсність та усіяко намагається протидіяти радянській владі.

Радянська преса відіграла провідну роль у формуванні суспільної громадської думки щодо асирійців, слугуючи вдалим знаряддям влади, поширюючи внутрішні суперечки серед них. Засуджуючи традиційний уклад життя асирійців, автори завдавали шкоди самосвідомості та створювали умови для можливості

подальшого впливу на національну меншину. Вигаданий «ворожий елемент» відіграв свою сумну роль у політиці репресій проти ассирійців, що розпочалася наприкінці 30-х рр. XX ст. Загально створений штучний тиск примушував ассирійців якщо не зректися, то приховувати або пристосовувати деякі елементи національної культури до існуючих реалій. Розрахунок на протиставлення переваг радянського способу життя, який гарантував соціально-економічні пільги, та старого «відмираючого» національного призив до етнічних хитань певної частини ассирійців України.

Наслідком цих перетворень була поява нової вигаданої національності «радянських ассирійців», що призвело до втрати практичного слідування поведінці, набору цінностей і вірувань, пов'язаних з етнокультурними традиціями. Було розхитано етнічні установи, які склалися протягом століть, що спричинило появу абсолютно нової ідентичності в ассирійського населення України.

-
- ¹ Коляструк О.А. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук к-та істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Коляструк О.А.; Київ. НАН України. Інститут історії України. – Київ, 2003.; Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 326 с.
- ² Матвеев К.П. Ассирийцы в городах Европейской части СССР. – М., 1985. – 160 с.; Матвеев К.П. История и этнография ассирийцев. – М., 1990. – 190 с.; Матвеев А.К. История и этнография ассирийцев / Матвеев А.К., Матвеев К.П. – М. – 1990. – 257 с. – (Материалы к серии «Народы Советского Союза». Выпуск 1. Ассирийцы). Материалы к библиографическому словарю ассирийцев в России (XIX–сер. XX века) / [сост. И.С. Садо] – Изд. 2-е испр. и доп. – СПб.: Прас-Атра, – 2006. – 176 с.: – ил. табл.
- ³ Бахтинський Ф. Ассирийці (Айсори) у Києві / Бахтинський Ф. // Східний світ. – 1928. – № 6. – С. 213–235.; Скоробагатов В. Айсори в СССР / Скоробагатов В. // Просвещение национальностей, 1931. – № 1. – С. 64–70. – Библиогр.: с. 70.; Бит-Юхан С. Среди советских ассирийцев / Бит-Юхан С. // Революция и национальности. – 1935. – № 2. – С. 85–87.; Муратхан В.П. Обычаи, связанные с рождением и воспитанием ребенка у сирийцев СССР / В.П. Муратхан // Советская этнография. – 1937. – № 4. – С. 61–84.; Поливанов Е. Из хроник современных национальных график СССР / Поливанов Е. // Революционный Восток. – 1925.– № 4–5. – С. 302–306. – Библиогр.: с. 306. (Проект ассирийского алфавита на русской основе); Кагаров Е.Г. Свадебные обычаи сирийцев (айсоров) / Е.Г. Кагаров // Советская Этнография. – 1931. – № 1. – С. 159–169.; Думбис. Айсори / Думбис // Новый Восток. – 1923. – № 3. – С. 67–77.; Арутюнов А. К антропологии айсоров / Русский антропологический журнал. – 1902. – № 4. – С. 88–100.; Эйвазов П. Некоторые сведения о селе Койласар и об ассирийцах / П. Эйвазов // Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. – 1884. – Вып. № 4. – С. 284–326.
- ⁴ Думбис. Вказана праця. – С. 68–72.
- ⁵ Муратхан В.П. Вказана праця. – С. 61–62.
- ⁶ Історія України / Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2002. – С. 301.
- ⁷ Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8–11 января 1927 года / – Харьков, 1927. – С. 75–77. (Стенограмма); Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 474. – Арк. 28.; Государственное Учреждение Национальный Архив Республики Адыгеи. – Ф. Р1. – Оп. 1. – Д. 551. – Л. 5.

- ⁸ *Животко А.* Вказана праця. – С. 225–227.
- ⁹ *Коляструк О.А.* Вказана праця. – С. 22.
- ¹⁰ *Бахтинський Ф.* Вказана праця. – С. 213–235.; *Скоробагатов В.* Вказана праця. – С. 64–70.; *Бит-Юхан С.* Вказана праця. – С. 85–87.; *Муратхан В.П.* Вказана праця. – С. 61–84.; *Поливанов Е.* Вказана праця. – С. 302–306; *Кагаров Е.Г.* Вказана праця. – С. 159–169.; *Думбис.* Вказана праця. – С. 67–77.
- ¹¹ *Скоробагатов В.* Вказана праця. – С. 64–65; *Бит-Юхан С.* Вказана праця. – С. 85–87.; *Муратхан В.П.* Вказана праця. – С. 61–84.
- ¹² *Скоробагатов В.* Вказана праця. – С. 68.; *Кагаров Е.Г.* Вказана праця.– С. 166–168.
- ¹³ *Бахтинський Ф.* Вказана праця. – С. 218.
- ¹⁴ *Скоробагатов В.* Вказана праця. – С. 68–69.; *Муратхан В.П.* Вказана праця. – С. 61.
- ¹⁵ *Скоробагатов В.* Вказана праця. – С. 64.; *Бит-Юхан С.* Вказана праця. – С. 86.
- ¹⁶ *Поливанов Е.* Вказана праця. – С. 304–306.
- ¹⁷ *Бахтинський Ф.* Вказана праця. – С. 234– 235.
- ¹⁸ *Бахтинський Ф.* Вказана праця. – С. 232–235.
- ¹⁹ *Арутюнов.* Вказана праця. – С. 88– 100.; *Эйвазов П.* Вказана праця. – С. 284–326.
- ²⁰ *Арутюнов.* Вказана праця. – С. 89–91.; *Эйвазов П.* Вказана праця. – С. 299–300.
- ²¹ *Арутюнов.* Вказана праця. – С. 89–91.; *Эйвазов П.* Вказана праця. – С. 306–313.